

Arü İlahiyat Araştırmaları Dergisi

Aru Journal of Theological Studies

Aralık/ December /15/2024

Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Tanımı, Tarihçesi, Önemi ve Çeşitleri

Definition, History, Importance And Types Of The Science Of Munâsabât Al-Qur'an

Ahmed Flayyih Raheem Al-maleesi

Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Ankara/Türkiye

PhD Student, Ankara Social Sciences University, Department of Fundamental Islamic Sciences,
Ankara/Türkiye

e-mail: ahmedflayyih6@gmail.com ORCID: 0009-0000-6683-1665

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date: 09.09.2024

Kabul Tarihi | Accepted Date: 11.12.2024

Yayın Tarihi | Published Date: 15.12.2024

Yayın Sezonu | Pub. Date Season: Aralık/ December

İntihal:

Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif Hakkı:

Yazarlar, dergide yayınlanan çalışmaların telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0

Uluslararası Lisans (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyanı:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Web Adresi:

aruilahiyatarastirmalaridergisi.com

Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Tanımı, Tarihçesi, Önemi ve Çeşitleri

Öz

Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ tarafından, Cebrâil (a.s.) aracılığıyla Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yirmi üç yıllık zaman dilimi içerisinde farklı şartlar ve çeşitli olaylara bağlı olarak tedricen indirilmiş ilâhî bir kitaptır. Buna rağmen seçilen kelimelerle, kurulan cümlelerle ve bunların ifade ettiği ma'nâlarla âyet ve sûreleri arasında eşsiz bir tenâsüp, âhenk ve insicâm mevcuttur. Münâsebâtü'l-Kur'ân, kendi siyâk ve sibâkı içerisinde âyet ve sûreler arasında bulunan fevkalade insicâm ve uyumu tespit edip Kur'ân-ı Kerîm'in sahih bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'e dayanan ilim dalları, tedrici olarak gelişme göstermiştir. Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi de; i'câz, belâgat, beyân, me'ânî ve 'Ulumü'l-Kur'ân ilimlerine dayanması nedeniyle doğal olarak kademeli şekilde şekillenmiş ve tekamüle erişmiştir. Bu çalışmada Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin tanımı, tarihçesi, önemi, tespit edilen umumî kaideleri, diğer Kur'ân ilimleriyle ilişkisi ve müfessirlerin bu konudaki yaklaşımları hakkında önemli bilgiler verilmiştir. Daha sonra âyet ve sûre kelimelerinin tanımları yapılmış, Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin temel çeşitleri olan âyetler, sûre içi ve sûreler arasındaki münâsebet çeşitlerinin altında bulunan şekiller ile ilgili birtakım örnekler eşliğinde izahlar yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi, Âyet, Sûre.

Definition, History, Importance And Types Of The Science Of Munâsabât Al-Qur'an

Abstract

The Qur'ân al-kerîm is a divine book that was revealed gradually by Allaah through Jabrâil (a.s.) to Prophet Muhammad (pbuh) over a period of twenty-three years, depending on different circumstances and various events. Despite this, there is a unique tenâsüp, harmony and coherence between the words chosen, the sentences formed and the meanings they express, and the verses and suras. This science provides an authentic understanding of the Holy Qur'ân by identifying the remarkable coherence and harmony between the verses and surahs within their own syllabi. The branches of science based on the Holy Qur'ân have developed gradually. Since the science of Munâsabât al-Qur'ân is based on the sciences of i'jâz, rhetoric, beyân, ma'ânî and 'ulum al-Qur'ân, it has naturally been shaped and developed gradually. In this study, information is given about the definition, history, importance, general principles of determination, its relationship with other Qur'anic sciences and the approaches of the commentators on this subject. Then, the definitions of the words verse and surah were made, and the basic types of the science of Munâsabât al-Qur'ân, which are the basic types of the science of Munâsabât al-Qur'ân, were tried to be explained with some examples related to the forms under the types of interrelationships between verses, sûrah and surahs.

Keywords: Qur'ân, Tafsir, Munâsabât al-Qur'ân, Munâsabâh, Verse, Sûrah.

Giriş

İnsanları dünya ve âhîret mutluluğuna ulaştırmak için indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm, daha iyi anlaşılması amacıyla hemen her yönüyle incelenmiş ve özellikle

inananların kendisinden daha fazla istifade etmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in dizgisindeki letâfet, zarâfet ve âhengi inceleyen en önemli ilim dalı, Münâsebâtü'l-Kur'ân veya diğer adıyla âyetler ve sûreler arasındaki münâsebet ilmi olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in, lafzı gibi tertîbinin de mucize olduğunu ispatlamaya çalıştığı için mezkur ilim Kur'ân ilimleri arasında kıymetli ve şerefli bir ilim dalı olarak kabul edilmiştir.

Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi, tefsir tarihinde ilk olarak, hicrî IV. asrın ortalarında Bağdat'ta yaşayan Ebûbekir en Nisâbü'rî (ö. 324/936) tarafından sözlü olarak ifade edilmeye başlamış, Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî (ö. 538/1143) ve Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) ile birlikte eserlerde yerini almış ve Burhânuddîn el-Bikâî'nin (ö. 885/1480) *Nazmü'd-Dürrer fî Tenâsubi'l-Âyî ve's-Suver* adlı tefsirinin sonucunda da bilimsel bir kimlik kazanmıştır. Münâsebâtü'l Kur'ân ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'deki iç bütünlüğü, âyet ve sûreler arasında bulunan tenâsüp, insicâm ve uyumu ortaya koymayı hedef edinmiştir.

1. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Tanımı, Tarihçesi, Önemi ve Müfessirlerin Konuya İlişkin Yaklaşımları

1.1. Münâsebâtü'l-Kur'ân'ın Lugat ve Istılâh Ma'naları

1.1.1. Münâsebâtü'l-Kur'ân'ın Lugat Ma'nası

Tenâsüp “التَّنَاسُبُ” Arapça “نَسَبَ” “n-s-b” fiilinin kökünden tefâ'ul; Münâsebet “المُنَاسَبَةُ” de aynı kökün müfâ'le kalıbından türetilmiş birer mastar olup lugat ma'nası itibariyle “soy, akrabalık, bağ, uygunluk, benzerlik” gibi anlamlara gelmektedir.¹ Fakat İbnu's-Sikkî't'e göre (ö. 244/858), tenâsüp ve münâsebet kelimelerinin anne ve baba tarafından akrabalık anlamını da ifade etmektedir. Bu izahlara istinaden neseb kelimesinin “aidiyet” ma'nası taşıdığı söylenebilir. Bu sayede insanların soyunun, nesebinin kime ait olduğu bu sayede bilinebilmektedir. Ayrıca neseb kelimesi, bir beldeye ya da bir sanata mensubiyet anlamlarında kullanıldığı da kaynaklarda geçmektedir.²

¹ Ahmed Zekeriyâ İbnu Fâris, *Mu'cemu Makâyisi'l-Luğa* (Dâru'l-Fikr, 1979), 6/423; İsmâ'il b. Hammâd ec-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.) 1133; Ebü'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbnu Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1990), 1/755.

Tenâsüp ve münâsebet masterlarının türetildiği “nesebe” fiili, شَرَكُهُ فِي نَسَبِهِ “Ona nesebinde ortak oldu, yani aynı nesebten geldi.” demektir.³ Yine bu kalıptan türeyen “nesîb” de “akraba” ve “yakın” ma’nâsına gelmektedir. Nitekim فَلَانٌ يُنَاسِبُ فَلَانًا “falanca falana yakın oldu ve benzedi.” ifadesi buna misâldir. Birbirlerine benzerlik göstermeleri ve birçok şeyde müşterek olmaları tenâsüp ve münâsebet masterlarının türetildiği “neseb” kökünün gerçek ma’nâsı olan soy ve akrabalık gibi isimlerin müşterek özellikleridir. Aynı soya tabi olan insanların maddî ve manevî pek çok yönleri ortaktır veya birbirine benzemektedir. Bu nedenle onların dilleri, örfleri, adetleri, renkleri ve çoğu zaman dinleri de müşterektir. Ayrıca fiziki vasıfları açısından da birbirlerine benzerlik göstermektedirler. Bu müşterek cihetlerden dolayı münâsebet kelimesine mecâzî olarak müşâkele yani benzerlik ve mukârebe yani yakınlık anlamları da yüklenmiştir.⁴

1.1.2. Münâsebâtü’l-Kur’ân’ın Istılâh Ma’nâsı

Münâsebet ilmi ve Münâsebâtü’l-Kur’ân hakkında âlimler tarafından çeşitli tanımlar yapılmıştır. Münâsebet ilmi ile münâsebâtü’l-Kur’ân’ı bir ilim dalı olarak kabul eden âlimlerin bu ilme dair yapmış oldukları tanımların bazıları şunlardır: “Münâsebet, iki şey arasındaki ilişkidir. Bununla da Allah’ın kitabındaki âyetler ve sûrelerin öncesi ve sonrasıyla olan ilişkisi kastedilmektedir.”⁵, “Mütekellimin başlamış olduğu sözü ma’nâ olarak yine ona uygun bir sözle bitirmesidir.”⁶, “Âyetler ve sûreler arasında icmâl-tafsîl, umumîlik-hususîlik, aklîlik-hissîlik ya da bunlardan başka alâka çeşitlerinden birisiyle ya da sebeb-müssebbeh, illet-ma’lûl, benzerlik-zıtlık gibi zihnî bağlarla ma’nâ irtibatı sağlamaktır.”⁷, ve “Münâsebet şerefli bir ilimdir. Akıl bu ilimle korunmakta ve bir kimsenin söylediği sözün değeri bu ilim sayesinde bilinebilmektedir.”⁸

Ancak Burhânuddîn el-Bikâî *Nazmü’l-Dürer* adlı eserinde münâsebet ilmi ile münâsebâtü’l-Kur’ân’ı ayrı ayrı tanımını yaparak birini diğerinden farklı kılan özellikleri belirtmiştir. Bikâî münâsebet ilmini, Münâsebâtü’l-Kur’ân’dan daha genel olarak,

³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 1/756.

⁴ Cevherî, *Tâcu’l-Luga*, 1133; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 1/755; Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, 484.

⁵ Mustafâ Muslim, *Mebâhis fi’l-Tefsîri’l-Mevdû’i* (Dimeşk: Dâru’l-Kalem, 2000), 58.

⁶ Zekiyyuddîn ‘Abdulazîm İbnu Ebû’l-İsba’, *Bedî’u’l-Kur’ân* (Mısır: Nahdatu Mısır, ts.), 55.

⁷ Bedruddîn Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi’l-‘Ulûmi’l-Kur’ân* (Kâhire: Dâru’l-Hadis, 2006), 36; Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fi’l-‘Ulûmi’l-Kur’ân*, trc. Sakıp Yıldız vd. (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1986), 288. ‘Abdulmute’âl es-Sa’îdî, *en-Nazmu’l-Fennîyyu fi’l-Kur’ân* (Mısır: Mektebetü’l-Âdâb, ts.), 28.

⁸ Zerkeşî, *el-Burhân fi’l-‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 36.

“*Kelimelerin birbiri ardına dizilişindeki hikmeti bildiren ilimdir*”⁹ şeklinde tarif ederken Münâsebâtü'l-Kur'ân hakkında şöyle demiştir: “*Münâsebâtü'l-Kur'ân, Kur'ân cüzleri arasındaki tertîbin illetini ve mâhiyetini bildiren ilimdir.*”¹⁰ Bu tanımlara göre münâsebet ilminin mevzûsu harf, kelime ve cümlelerin art arda dizilişindeki ilgi ve ilişkiyi göstermektir. Münâsebâtü'l-Kur'ân konusu ise, âyetler ve sûreler arasındaki ilişki ve insicâmı tespit etmektir. Buna göre münâsebet ilmi, münâsebâtü'l-Kur'ân ilminden daha geniş ve kapsamlıdır. Bu çalışmada münâsebet ve münâsebâtü'l-Kur'ân kavramları aynı anlamda kullanılacaktır. Ancak çalışmanın başlığından anlaşılacağı üzere münâsebâtü'l-Kur'ân kavramı daha fazla kullanılacaktır.

1.2. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Tarihçesi

Müfessirler, tefsîr ilminde pek çok eser ortaya koymalarına rağmen münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi hakkında az sayıda eser kaleme almışlardır ki, bunun en önemli sebebi nedir diye araştırıldığında bu ilmin; kelimelerin ilişkisi, irtibâtı ve anlam bütünlüğü gibi mevzûlarla alakalı olan belâğat ilmi içinde değerlendirilmesi, tefekkür ve düşünmeye dayanması olduğu görülecektir.

Bazı sahâbelerin, âyetler arasındaki tenâsüp konusundan bahsettiği¹¹ ve Hasan el-Basrî'nin (ö. 110/728), “Nüzûl sebepleriyle hükümler arasındaki münâsebet”, “Nâsih-Mensûh”, “Mekkî-Medenî âyetler” gibi konulardan söz ettiği söylenirse de¹² kaynaklar, münâsebâtü'l-Kur'ân ilminden söz eden ilk âlim, hicrî IV. asrın ortalarında Bağdat'ta yaşayan Ebû Bekr en-Nîsâbûrî tarafından sözlü olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Ebû Bekr en-Nîsâbûrî talebelerine tefsîr dersleri verirken âyetler ve sûreler arasında bulunan tenâsüp ve insicâma önem vermiş ve: “*Şu âyet şunun yanına neden yerleştirilmiş? Şu sûrenin şunun akabinde getirilmesindeki hikmet nedir?*” şeklinde sorular sorarak izahlar yapmıştır. Bunun yanı sıra Bağdat âlimlerini münâsebet ilmine vakıf olmadıklarından dolayı eleştirmiştir.¹³

⁹ Burhânuddîn İbrâhîm b. 'Omer el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsubi'l-Âyi ve's-Suver*, thk. Muhammed 'Abdulhamîd, (Kâhire: Dâru'l-Kitâb el-İslâmî, 1992), 1/5.

¹⁰ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 1/6; aynı mlf. *Masa'idü'n-Nazar li'l-İşrâf 'Alâ Makâsi's-Suver*, (Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1987), 1/34.

¹¹ Sa'îd Havvâ, *el-Esâs fî't-Tefsîr* (Beyrût: Dâru's-Selâm, 1989), 1/24.

¹² Süleyman Ateş, *İşârî Tefsîr Okulu* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), 41.

¹³ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/322; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971), 200; Faruk Tuncer, *Tenâsüp İlmi Açısından Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Âhenk* (İstanbul: Işık Akademi Yayınları, 2010), 50.

Ebû Bekr en-Nîsâbûrî'nin ölümünden yaklaşık iki asır sonra yaşayan ve münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi üzerine konuşan Endülüslü Ebû Bekir İbnu'l-'Arabî (ö. 543/1148), *Sirâcu'l-Murîdîn* isimli eserinde münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin, yaşadığı dönemde pek yaygın olmadığını dile getirerek şu şekilde açıklamıştır: “*Âyetlerin birbiriyle ilişkisi, ma'nâların birbirini tamamlaması, cümlelerin muntazamlığı açısından âyetlerin tek kelime gibi oluşunu anlatan bu ilim, değerli bir ilimdir. Bir âlimden başkası bu duruma değinmedi. O da sadece Bakara sûresinin âyetleri arasındaki bulunan münâsebetlerle ilgili bir eser meydana getirdi. Bundan Sonra Allah bize bu konuya eğilmeyi nasip etti. Ancak bu ilme ilgi gösteren olmadı. Halkın tenâsüple ilgili fikirlerimizi yanlış yorumladıklarını görünce, çalışmayı bırakıp neticeyi Allah'a havale ettik.*”¹⁴

Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucuhi't-Te'vil* isimli eserinde âyetler ve sûreler arasındaki eşsiz münâsebet ve uyuma değinen ilk müfessirlerden kabul edilmektedir. Zemahşerî Bakara sûresinin pek çok âyetinde âyetler arasında irtibât ve insicâm tesis ederken, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer sûrelerinde bulunan âyetler arasındaki irtibâta birkaç defa temas etmekle yetinmiştir. Bununla birlikte Zemahşerî, söz konusu eserinde sûrelerin başı ile sonu arasındaki tenâsube az da olsa değinmiş ve kendisinden sonra gelen müfessirleri etkilemiştir. Ayrıca Süyûtî'nin (ö. 911/1505) bu sahada telif ettiği *Merâsıdu'l-Metâli* isimli eserinde Zemahşerî'nin tesiri büyüktür.¹⁵

Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi etraflıca ele alınan ve âyetler ve sûreler arasındaki münâsebet konusunu sistematik bir tarzda, diğer tefsîr kitaplarına nazaran daha geniş ve kapsamlı bir şekilde işleyen ilk tefsîr Fahrüddîn er-Râzî'nin telif ettiği *Mefâtihu'l-Gayb* isimli tefsîridir. Râzî, Kur'ân-ı Kerîm'deki bütün âyet ve sûrelerin arasında irtibât, insicâm, âhenk ve uyumun bulunduğunu ifade etmiştir. O, âyetin tefsirine başlamadan önce, önceki âyet ile olan irtibât ve insicâmını açıkladıktan sonra iki âyet arasında kurulan eşsiz tenâsüp, tenâsuk ve uyum ile alakalı düşüncelerini zikretmiştir. Yine Râzî, sûrelerin

¹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 37; Süyûtî, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/322.

¹⁵ Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 35; Tuncer, *Tenâsüp İlmi Açısından Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, 52; Nûruddîn İtir, *İlmu'l-Munâsebat* (Dimeşk: Dâru'l-Gevsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2016), 28; Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 35.

başı ve sonu arasında tesis edilen münâsebet vecihlerine genişçe değinerek bu konunun üzerinde en çok duran müfessirlerden olmuştur. Ayrıca münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi ile ilgili önemli açıklamalar yaparak kendisinden sonra gelen müfessirlere zemin hazırlamıştır.¹⁶ Ebû Ca'fer İbrâhîm el-Ğırnâtî (ö. 708/1308) ise, *el-Burhân fi Tertîbi Suveri'l-Kur'ân* isimli eserinde Kur'ân-ı Kerîm'deki sıralarına göre sûreler arasında bulunan münâsebeti yer vererek münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi hakkında kaleme alınan ilk müstakil eser yazmıştır.¹⁷

Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminde daha evvel telif edilmemiş bir metotla *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsubi'l-Âyâtî ve's-Suver* adlı eserinin sahibi Bikâî, kendisinden önce hiçbir kimsenin yazmadığı, üzerinde derinlemesine düşünmediği bir mevzûya değinerek âyetler ve sûreler arasında kurulan eşsiz münâsebet, âhenk ve uyuma temas ederek muhteşem bir eser ortaya koymuştur.¹⁸ Kur'ân-ı Kerîm'in değişik zaman ve mekânlarda nâzil olduğu halde âyetler ve sûrelerin arasında irtibât, insicâm ve uyumun bulunduğunu ifade ederek Kur'ân bütünlüğündeki i'câz konusuna ayrıntılı bir şekilde değinmiş olması *Nazmü'd-Dürer* isimli eserin en önemli özelliğidir. Ayrıca âyetler ve sûreler arasındaki münâsebet ile ilgili eski kaynaklarda yazılan dağınık bilgileri toplayan Bikâî, söz konusu eserinde bu bilgiler üzerine yeni bilgiler ekleyerek bu ilme karşı ilgi ve alakayı arttırmıştır.¹⁹

Bikâî'den sonra bu alana önem veren ve eserleriyle şöhret bulan müfessir Celâluddîn es-Süyûtî'dir. Süyûtî, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinde münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi konusuna değinmekle birlikte bu şerefli alana iki önemli eser kazandırmış ve *Tenâsuku'd-Dürer* ile *Merâsıdu'l-Metâli'* olarak isimlendirmiştir. *Tenâsuku'd-Dürer* adlı eserin yazılmasındaki en mühim hedef; Kur'ân-ı Kerîm'deki

¹⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 201; Tuncer, *Tenâsüp İlmi Açısından Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, 51; İtir, *İlmu'l-Munâsebât*, 28; Mesut Okumuş, *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 416; Ali Yılmaz, *Fahrüddin er-Râzî'nin et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb) Adlı Eserinde Tenâsüp ve İnsicâm* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 111-237.

¹⁷ Zerkeşi, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 36; Süyûtî, *el- İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/322; İtir, *İlmu'l-Munâsebât*, 28; İbtisâm el-'Emûdî, *el-Muhtârâtu Mine'l-Munâsebât Beyne'l-Suveri ve'l-Âyât* (Riyâd: Merkez Tedebbur li'd-Dirâsât ve'l-İstîşârât, 2015), 11.

¹⁸ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 1/2; Çağlar Yılmaz, *Ebu Hafs Ömer en-Neseî'nin et-Tefsîr fi't-Tefsîrinde Sûreler Arası Münâsebet* (Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 27.

¹⁹ Necati Kara, "Nazmü'd-Dürer", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006) 32/463-464; Sakıb Yıldız, "Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet", *Özdem Kardeşler Matbaası*, 7 (İstanbul 1986), 62; Gülhan Maden, "Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi Çerçevesinde Mâide Sûresinin Değerlendirilmesi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi*, 3 (2022), 167.

sûrelerin tertîbinin tevkîfi olduğu yönündeki düşünceyi savunmak ve bu konudaki farklı görüşlere cevap vermektir. *Merâsîdu 'l-Metâli'* isimli eserinin amacı ise, sûrelerin başı ile sonu arasında kurulan tenâsüp ve tenâsuk vecihlerine değinmektir. Ayrıca Süyûtî'nin telif ettiği bu eserde Zemahşerî'nin etkisi belirgindir.²⁰

Muasır âlimlerlerden olup münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi üzerinde duran ve bu metoda başvuran müfessirler de çıkmıştır. Bu alanda müstakil eser telif eden ve kaleme aldıkları tefsîrlerde münâsebâtü'l-Kur'ân ilmine önem vererek değinen bazı muasır müfessirlerin isimleri ve eserleri sırasıyla şunlardır: 1. Hamîduddîn Ferâhî (ö. 1863-1930), *Tefsîru Nizâmi 'l-Kur'ân ve Te'vîlu 'l-Furkân bi 'l-Furkân*; 2. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1878-1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*; 3. Muhammed et-Tâhir İbnu Âşûr (ö. 1879-1973), *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*; 4. Ahmed Mustafâ el-Merâgî (ö. 1883-1952), *Tefsîru 'l-Merâgî*; 5. Seyyîd Kutub (ö. 1906-1966), *Fî Zılâli 'l-Kur'ân*; 6. Ebû'l-'Alâ Mevdûdî, (ö. 1903-1979), *Tefhîmu 'l-Kur'ân*; 7. Muhammed İzzet Derveze (ö. 1888-1984), *et-Tefsîru 'l-Hadîs*; 8. Sa'îd Havvâ (ö. 1935-1989), *el-Esâs fî 't-Tefsîr*; 9. 'Âişe bint Muhammed Alî Abdirrahmân (ö. 1913-1998), *et-Tefsîru 'l-Beyânî li 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*; 10. Vehbe ez-Zuhaylî (ö. 1932-2015), *et-Tefsîru 'l-Munîr*; 11. Mustafâ Muslim (ö. 1442/2021), *et-Tefsîru 'l-Mevdû 'î li Suveri 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*; ve 12. Muhammed Alî es-Sâbûnî (ö. 1930-2021), *Sâfvetu 't-Tefâsîr*.²¹

1.3. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Önemi

Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi üç yıllık bir zaman diliminde parça parça nâzil olmasına rağmen âyetler ve sûreler arasında sağlam bir ilişki tesis etmeyi ve lafzı gibi söz diziminin de mu'cize olduğunu ortaya çıkaran münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi sayesinde, âyetler ve sûreler arasında kurulan tenâsüp ve tertîb tespit edilmekte ve Kur'ân'ın sahîh bir şekilde anlaşılıp okunması için, âyetlerin arasında bulunan dizimine dikkat edilmesi gerektiğini öğrenilmektedir. Ayrıca bu ilim ile farklı zaman ve değişik olaylar nedeniyle inmiş olan âyetler arasındaki anlamsal ilişki de tespit edilmiş olur.

²⁰ Süyûtî, *el-İkân fî 'Ulûmi 'l-Kur'ân*, 3/322; Tuncer, *Tenâsüp İlmi Açısından Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, 65.

²¹ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Tuncer, *Tenâsüp İlmi Açısından Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, 56-59; Mehmet Salmazzem, "Kur'ân'ın İ'câz Yönlerinden 'Tenâsüb', Risâle-i Nur Örneği", *İstanbul İlim ve Kültür Vakfı Yayınları*, 2 (2016), 205; Mahmut Sönmez, "Âyetler Arası Münâsebetin Kur'ân İlimlerindeki Önemi", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 13 (2020), 79.

Ebûbekir İbnu'l-'Arabî münâsebet ilminin önemini şu şekilde izâh etmektedir: “Kur’ân’daki âyetlerin bazısının bazısına irtibâtı, ma’naları birbirine kenetlenmiş tek kelime gibidir.”²² Râzî ise Kur’ân, bütünüyle bir tek sûre, hatta bir tek âyettir²³ diyerek bu ilme vermiş olduğu değer ve ehemmiyeti beyan etmiştir. Yine Râzî, Bakara sûresinin son âyetlerini tefsir ederken, “Bir kimse bu sûrenin nazmındaki sırları ve dizilişindeki estetiği tefekkür ederse, Kur’ân-ı Kerîm lafızlarının ma’nalarını, ifadelelerinin vecizliğini ve bütünlük açısından mu’cize olduğunu anlar. Tertîbi ve âyetlerinin dizimi açısından da mu’cizdir. Üslûbu nedeniyle mu’ciz olduğunu söyleyenlerin hedefi bu olsa gerektir. Ancak müfessirlerin çoğu bu ilme değinmediklerini ve içindeki ince sırlara vakıf olmadıklarını gördüm. Bu husustaki hakikat şairin dediği gibidir”²⁴ demektedir.

Bikâî, münâsebâtü'l-Kur’ân ilminin, Kur’ân-ı Kerîm’deki âyet ve sûrelerin dizilişinin arkasındaki hikmeti anlatan bir ilim dalı olduğunu ve bu ilmin muktezâ-i hâli araştıran belağâtin temel gayesi olduğunu söylemektedir. Çünkü ona göre, kelamın ifade ettiği güzellik ve uyumun anlaşılması sûreden hedeflenenin öğrenilmesine bağlı ve bu da Kur’ân’daki tüm kelime ve cümlelerden istenen ma’naların bilinmesini ifade eder. Bu yüzden münâsebâtü'l-Kur’ân ilmi, çok büyük bir değer ve önem taşımaktadır²⁵ demek suretiyle bu ilmin aslında ne kadar ehemmiyetli olduğunu ortaya koymaktadır. Bedruddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) ise Önceki müfessirlerin münâsebet ilmine pek önem vermediklerini dile getirerek “Münâsebet ilmi, kelamın parçalarını diğeriyle iliştirerek aralarındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak ve kelamın bu durumu, parçaları birbiriyle insicâm içerisinde olan kuvvetli bir yapıya benzemektedir. Düşünmeyi gerektiren bir ilim olması nedeniyle müfessirler âyetler arasında bulunan tenâsüp, insicâm ve uyuma temas etmekten kaçındıklarını”²⁶ ifade etmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de bulunan her sûre çeşitli konular içermekle beraber üzerinde durduğu temel konuları da ihtiva etmektedir. Münâsebâtü'l-Kur’ân ilmi, sûredeki bir

²² Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 37; Süyûtî, *el- İtkân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 3/322; Mennâ' Kattân, *Mebâhis fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân* (Kâhire: Mektebetu Vehbe, ts.), 92.

²³ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1981), 7/139.

²⁴ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 7/139; Muhammed Aydın, “Temmulât fi’l-Munâsebâti ve’d-Dirâseti’t-Tatbikiyye Min’l-Kur’âni’l-Kerîm”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2008), 29.

²⁵ Bikâî, *Nazmü’d-Dürer*, 1/6; Nurullah Kurt-Mansûr el-‘Acmi, “Ehemmiyeti İlmi’l-Munâsebât fi Fehmi’l-Kur’ân”, *el-Basîra*, 2 (2017), 114.

²⁶ Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 36; Târik Süleyman, “İlmi’l-Munâsebât Beyne’l-Suveri ve’l-Âyâtî fi Zev’i Tedebburi’l-Kur’âni’l-‘Âzîm”, *el-Mecelle el-İlkitroniyye eş-Şâmîle*, 16 (2019), 11; Henâ Ğumayme, *et-Tenâsubu fi’l-Kur’ânul-Kerîm (Suretâ eş-Şems ve’l-Leyl Unmudecen)* (Câmi’yetu Şehîd Hamme el-Ahdâr, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 9.

konudan diğer bir konuya geçişlerin nedeninin anlaşılmasını sağlayan bir ilimdir. Ayrıca münâsebet ilminin birçok faydaları vardır. Nazmın inceliği ve tertîbin sağlamlığı konusunun tefekkür edilememesi nedeniyle kalpte meydana gelen şüpheleri gidermek ve imânı arttırmak; âyetlerin ma'nâlarının ve içerisindeki maksadın sınırlarının anlaşılmasında yardımcı olmak; Kur'ân'daki kıssaların tekrar edilmesinin sebebini ortaya çıkarmak; âyetlerin taşımış olduğu ma'nâların arasından isabetli anlamı tercih etmede yardımcı olmak ve Kur'ân'ı ezberlemeye ve tefekkür etmeye etkin bir unsur olmak bu ilmi bilmenin faydalarındandır.²⁷

Sonuç olarak Kur'ân'daki kullanılan bütün kelime ve ibarelerin anlamları, insanlara tebliğ edilmesi murâd edilen mesajları en güzel bir tarzda ifade edilebilmek için itinayla seçildiğini söylemek yerinde olacaktır. Zira Allah Teâlâ tarafından insanlara tebliğ edilmek üzere gönderilen Kur'ân-ı Kerîm, belâgat yönüne ehemmiyet verilerek muhteşem bir kitap olarak indirilmiştir. Bu bağlamda münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in âyet ve sûreleri arasındaki irtibât, insicâm, âhenk ve uyumu keşfederek Kur'ân'ın insanları 'âciz bırakan bu önemli vechine ışık tutmayı amaçlamaktadır.

1.4. Münâsebâtü'l-Kur'ân'ı Tespit Etmede Umumî Kaideler

Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin, diğer bütün ilimler gibi kendisine ait usûl ve kaideleri mevcuttur. Usûl âlimleri tarafından münâsebâtü'l-Kur'ân'ı tespit etmek için bazı yöntem ve kaideler geliştirilerek âyetler ve sûreler arasındaki münâsebet, insicâm ve uyum gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak münâsebeti tespit etmek bazı durumlarda kolay ve açık olabileceği gibi bazı durumlarda da zor ve gizlidir. Bu durumda müfessir, büyük bir çaba sarf ederek ve Kur'ân-ı Kerîm'in maksatlarını göz önünde bulundurarak onun akıl ve mantığından da yararlanmak zorundadır.

Subhî es-Sâlih (ö. 1926-1986), münâsebâtü'l-Kur'ân'ı tespit etmenin güç ve zor bir iş olduğunu ve büyük bir çaba gerektirdiğini ifade ederken, kişinin bazen edebî zevkine ve bazen de fitrî mantığına başvurarak tenâsüp yönlerine ulaşabileceğine vurgu yapmaktadır.²⁸ Muhammed Dırâz'a göre ise, Kur'ân-ı Kerîm'deki irtibât ve uyumu inceleyecek kimse, önce sûreyi baştan sona hızlıca okuyarak onun maksadını ortaya

²⁷ 'İtr, *İlmu 'l-Munâsebat*, 23-26; 'Omar M. O. Abulail, *İbn Âşûr'un et-Tahrîr ve 't-Tenvîr'inde Münâsebet İlmi* (Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 62-65.

²⁸ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî 'Ulûmi 'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l- 'İlm lil Melâyin, 1977), 155.

koymalı, sûrenin belli bölümlerini ve bu bölümlerin maksatlarını tespit ederek sûre ile ilgili genel bir fikir sahibi olmalı, ardından sûrenin bölümleri arasında bulunan konuyla ilişkisini bulmaya gayret göstermeli, ve sûrenin nazmını anlamak için, ona bir bütün olarak bakıp sûrelerin üzerine inşa edilen küllî nizâma dikkat etmelidir.²⁹

Bikâî *Nazmü'd-Dürer* adlı eserinde hocası Muhammed b. Muhammed el-Mağribî'den (ö. 865/1460) âyetler ve sûreler arasındaki münâsebeti tespit etme hakkında önemli bir kaide öğrendiğini söyleyerek³⁰, kaidenin içeriğini şu şekilde zikretmektedir: “Önce sûrenin serdedildiği maksada, sonra bu maksadın muhtaç olduğu mukaddimelere, daha sonra maksada uzaklık ve yakınlık bakımından bu mukaddimelerin derecelerine bakılır. Ayrıca kelamın mukaddimelerde birbirini takip etmesi sırasında dinleyenin bazı hüküm ve bilgileri kavrama isteğini, belâğat ilmi kaidelerine uymak suretiyle yerine getirmesine bakılır. Bu da münâsebeti tespit etmek isteyen kimsenin naslara vakıf olmasını sağlamak ve kendisine tatmin edici bilgiler vermekle olur. İşte bu, Kur’ân’ın bütün bölümleri arasındaki irtibât hükmünü ortaya koyan umumî bir kaidedir. Bu kaide uygulandığı zaman bütün âyet ve sûrelerin birbiriyle olan münâsebeti ayrıntılı olarak ortaya çıkar.”³¹

Ayrıca âyetler ve sûreler arasındaki münâsebeti tespit etmeye çalışan müfessir bazı şartlara dikkat etmelidir. Bu şartlar şu şekilde sıralanabilir: **a.** Kur’ân’ın lafızlarının delâletlerini kavramak için lügat vechinin tamamını incelemeli ve bütün ilmî kuvvetini ortaya çıkarmalı, **b.** Esbâb-ı nüzul ilmine vâkıf olmalı, **c.** Belâğat ve Beyân ilimleri konusunda detaylı bilgiye sahip olmalı, **d.** Bu ilim ile işgal eden kimsenin şeffaf bir doğası, ince ve zarif anlayışı, art arda dizilmiş âyet-i kerîmelerdeki sırrı ortaya çıkarıp anlayacak keskin bir zekâsı bulunmalıdır.³²

²⁹ Dırâz, *En Mühim Mesaj Kur’ân*, trc. Suat Yıldırım (Ankara: Akçağ Yayınları, 1985), 190-194.

³⁰ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 1/17; Adnan Arslan, “Bikâî’nin Nazmü'd-Dürer Tefsirinde Münâsebet İlmine Dair Bir İnceleme: 30. Cüz Özelinde”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 5 (2021), 362.

³¹ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 1/18; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/327-328.

³² Muhammed Mahmûd el-Hicâzî, *el-Vahdetü'l-Mevdüyyetu fi'l-Kur’âni'l-Kerîm* (Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Hadîse, 1970), 64; Muhammed Selâme, “İlmu'l-Munâsebâti'l-Kur’âniyye”, *Mecelletu Câmi'yeti'l-Ezher Kulliyetu't-Terbîye*, 2 (2010), 241-242; Ebîr el-Havâlide, *el-Munâsebât Beyne el-Âyâti ve's-Suveri ve Eseruhâ fi İzhâri Me'âni'l-Kur’âni'l-Kerîm ve İ'câzihi* (Câmi'yetu Âl el-Beyt, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 63-70. Bu hususlara ilave olarak Bâzmül tarafından ifade edilen şu esasları da zikretmekte fayda vardır. **a.** Münâsebet, âyetin siyâk ve sibâkına uygun olmalı, **b.** Şerî'at hükümlerine ters düşmemeli, **c.** Âyetin tefsiriyle muvafık olmalı, **d.** Arapça ile çelişkili olmamalı, **e.** Müfessir, âyetin münâsebetinin kesin olarak Allah’ın murâdı olduğunu söylememelidir. bkz. Muhammed b. ‘Omer Bâzmül, *İlmu'l-Munâsebât fi's-Suver ve'l-Âyât* (el-Mektebetu'l-Mekkiyye, 2002), 36.

Sonuç olarak müfessir, âyetler ve sûreler arasında bir tenâsüp ve tenâsuk söz konusu olup olmadığını incelerken; evvelâ yukarıdaki başlık altında ifade edilen hususlara riayet etmelidir. Zira müfessir, zarûfî ve gerekli ilimlere sahip olduğu gibi münâsebet konusunda da gerekli şartlara uymalıdır. Nihayetinde münâsebet konusu ictihâdî bir mesele olduğundan dolayı, tespit edilen münâsebetin Allah Teâlâ'nın murâdî olduğu düşüncesine de kapılmamalıdır.

1.5. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Diğer Kur'ân İlimleriyle İlişkisi

Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin, Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarının mu'ciz olduğunu ortaya çıkardığı gibi bu lafızların nazm ve telifinin de mu'ciz olduğunu ortaya çıkarmayı amaçladığından "İ'câzu'l-Kur'ân" ilmi ile yakın bir ilişkisi vardır. Hatta İ'câzu'l-Kur'ân ilminin bir yönünü teşkil etmektedir. Kur'ân'ın nazım ve telif yönünden i'câzı, münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin konusunu oluşturmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm muhtelif sebepler üzerine 23 yıl içinde nâzil olduğundan, Hz. Peygamber (s.a.v.) indirilen her âyet için "Bu âyeti şu yere koyunuz." diye buyurmuştur. Vahiy vasıtasıyla âyetlerin çeşitli sebeplerle ve farklı zaman ve yerlerde indirilişi tamamlandığında, âyetler ve sûreler arasında muhteşem bir irtibât ve uyum bulunan bir kitap ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu durum, Kur'ân-ı Kerîm'in nazım ve telif açısından mu'cize olduğunu göstermektedir.³³

Bikâî, nahiv ilmine nispetle me'ânî ve bedî' ilimleri ne ise, tefsîr ilminde de münâsebet ilminin durumu aynıdır.³⁴ diyerek münâsebet ilmini belağat ilmiyle ilişkilendirmektedir. Zerkeşî, Kur'ân-ı Kerîm'deki âyet ve sûrelerin dizilişinin hikmetlerini konu edinen münâsebet ilmi, âyet ve sûrelerin nüzûl süreci ve sebepleri üzerinde duran esbâb-ı nüzûl ilmiyle de yakın bir alakası vardır. Bundan dolayı usûl kitaplarının münâsebet ilmiyle esbâb-ı nüzûl ilmini birlikte işlediklerini³⁵ belirtmektedir.

Elmalılı ise Kur'ân'da sûreler, sûrelerde kıssalar, kıssalarda âyetler, âyetlerde kelimeler, kelimelerde harfler ve bütün bunlar arasında açık veya kapalı, sözle veya ma'nâ ile birçok cihetten tam bir insicâm ve belli bir düzen vardır ki, bunların tek tek

³³ Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, 37; Şerif Gedik, *Keşşâf Tefsirine Göre Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet ve Âhenk* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 10.

³⁴ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 1/6; Menâl es-Seyîd Hasan, "İlmu'l-Munâsebat ve Eseruhu fi Teysîri ve İtkâmı Hifzî'l-Kur'âni'l-Kerîm", *Mecelletu Me'âlim ed-Da'vetu'l-İslâmîye el-Muhakkeme*, 15 (2022), 502.

³⁵ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 35.

incelenmesi ve detaylarının ortaya çıkarılması sayısız denilebilecek kadar çoktur ve hemen hemen bütün ilimleri ve sanatları da yakından ilgilendirmektedir. Bu ilimlerin başında nahiv ve belağat ilimleri³⁶ geldiğini ifade ederek, münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin diğer ilimlerle olan irtibatını açıklamaktadır.

Sonuç olarak münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi ile uğraşan âlimler, söz konusu ilmin birçok ilimle ilişkisi olduğu halde İ'cazu'l-Kur'ân, nahiv ve belağat ilminin çeşitlerinden sayılan me'ânî ve bedî' ilimlerinin yanında esbâb-ı nüzul ilmi ile de ilişkilendirmektedirler.

Müfessirlerin Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmine Yaklaşımları

Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi konusunda müfessirlerin yaklaşımları iki başlık altında değerlendirilebilir. Bazı müfessirler Kur'ân'ın i'câz ve belağatını ortaya koyduğundan dolayı münâsebet ilmine önem vermişlerdir. Bazı müfessirler ise, mezkur ilmi gereksiz bir ilim olarak kabul etmişlerdir. Ancak bu yaklaşımı savunanların sayısı azdır.

1.5.1. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmını Kabul Edenler

“Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin tarihçesi ve önemi” başlıklarının altında ifade edildiği gibi hicrî IV. asrın ortalarında ortaya çıkan bu ilme pek çok müfessir tarafından önem verilmiş ve tefsirlerinde işlemişlerdir. Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmine önem veren ve eserlerinde konuya temas eden mevzubahis başlık altında isimleri belirtilmeyen- bazı müfessirler kronolojik olarak şu şekildedir: Ebû Hafs 'Omer en-Nesefî (ö. 537/1142), *et-Teyisîr fî't-Tefsîr*, Ebû'l-Hasen Alî el-Harâllî (ö. 637/1240), *el-'Urve bi-Miftâhi'l-Bâbi'l-Mukaffel li Fehmi'l-Kur'âni'l-Munezzel*; Abdullah b. 'Omer el-Beydâvî (ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve esrâru't-Te'vîl*; Ebu'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*; Ebû Hayyân Muhammed el-Endelusî (ö. 745/1344), *el-Bahru'l-Muhît*; Ni'metullâh b. Mahmûd en-Nahcuvânî (ö. 920/1514), *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye*; Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm* ve Şihâbuddîn b. Mahmûd el-Âlûsî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-Me'ânî*'dir.³⁷

³⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, 1992.), 1/66.

³⁷ Keziban Dut, *Âyet Sonlarındaki Esmâü'l-Hüsnâ'nın Âyetle Olan Münâsebeti (Fâtîha, Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ Sûreleri Bağlamında)* (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 10; Sönmez, “Âyetler Arası Münâsebetin Kur'ân İlimlerindeki Önemi”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 13 (2020), 79.

1.5.2. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmini Kabul Etmeyenler

Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmini kabul etmeyenlerin başında 'İzzuddîn b. 'Abdisselâm (ö. 660/1262) ve Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1250/1834) gelmektedir. 'İzzuddîn b. Abdisselâm, Kur'ân-ı Kerîm'in farklı zamanlarda ve muhtelif olaylardan dolayı nâzil olduğunu ve içinde çok değişik, birbirinden çeşitli mevzûlar içerdiğini iddia ederek, böyle birbirinden muhtelif mevzûları barındıran âyetler arasında tenâsüp kurulamayacağı fikrini savunmaktadır.³⁸

Veliyyuddîn Ahmed el-Mellevî (ö. 774/1372) ise 'İzzuddîn b. 'Abdisselâm'ın bu düşüncesine karşı çıkararak âyetlerin çeşitli ve muhtelif zaman ve mekânlarda parça parça inmiş olsa da hikmet bakımından tertîp üzere nâzil olduğunu, günümüzde elimizde mevcut olan mushafın Levh-i mahfûz'da aynısının bulunduğunu ve âyetlerle sûrelerin tertîbinin tevkîfi olduğu görüşünü savunarak 'İzzuddîn b. Abdisselâm'ın görüşlerini reddetmektedir.³⁹

Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin gerekli olmadığını savunan ve bu ilimle uğraşan müfessirleri eleştiren bir diğer isim ise Şevkânî'dir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr* adlı eserinde; birçok müfessirin zorlama bir yorum çeşidi oluşturduklarını, sorumlu olmadıkları bir alana girdiklerini, vakitlerinin çoğunu kendilerine fayda sağlamayacak bir sanata sarf ettiklerini, hatta Kur'ân ile ilgili konularda yapılması yasaklanan, sadece kendi görüş ve fikirleriyle yorum yapma durumuna düştüklerini ifade etmektedir. Çünkü onlar Mushaflarında sıradan yaklaşımlarla âyetler arasında birtakım irtibâtlar tesis etmek istemeleri nedeniyle zorlama yorumlara ve kötü yanlışlara düştüler. Bu nedenle onlardan, Allah'ın sözünün yanında, belîğ kimselerin sözleri bile uzaktır ve bu gibi kişiler insâfa da sığmaz⁴⁰ diyerek, görüşlerini ifade etmektedir.

Şevkânî'nin münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi hakkında söylemiş olduğu tenkitlerin kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü tefsîr ilminde yapılması men' edilmiş olan rey, kendi arzu ve isteklerinden sadır olup ma'kûl kanıtlardan uzak kişisel düşüncelerdir.

³⁸ 'İzzuddîn b. 'Abdisselâm, *el-İşâre İle'l-Î'câz fî Ba'zı Envâ'i'l-Mecâz* (İstanbul, 1985), 221.

³⁹ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 37; Bâzmûl, *İlmu'l-Munâsebât fî's-Suver ve'l-Âyât*, 34.

⁴⁰ Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr* (Suudi Arabistan: Vizâretü'l-Evkâf el-İslâmiye, 2010), 1/72.

Ayrıca münâsebâtü'l-Kur'ân ilmine karşı çıkan Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* isimli tefsiri incelendiğinde âyetler arasındaki münâsebet ve irtibâta değindiği de görülmektedir.⁴¹

Sonuç itibariyle, Munasebâtu'l-Kur'ân ilmine müfessirlerin çoğunluğu tarafından önem verilmiş ve eserlerinde işlenmiş bir ilim dalı olduğu gibi bu ilmin varlığını kabul etmeyen müfessirler de bulunmaktadır.

2. Âyet'in Tanımı ve Âyetler Arasındaki Münâsebet Çeşitleri

2.1. Âyet Kelimesinin Lugat ve Istilâh Ma'naları

2.1.1. Âyet'in Lugat Ma'nası

İbnu Manzûr'a göre âyet kelimesi, alâmet anlamına gelmektedir. Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî'ye göre (ö. 175/791), âyetin veznî "Fe'âletûn"dur. Diğer âlimlerin görüşüne göre ise âyet kelimesinin aslı "eyyetun" olup "Fa'letûn" veznindedir. Âyet kelimesinin çoğulu âyât ve ây'dır.⁴²

Âyet kelimesi sözlükteki asıl ma'nası "bir şeyin ve bir amacın mevcûdiyetini gösteren alâmet" olmakla beraber mu'cize, açık alâmet, delîl, ibret, şaşılacak bir iş ve cemaat anlamlarında da kullanılmıştır. Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201), âyet kelimesinin bu ma'nalarının yanında kitâp ve emir-nehîy ma'nasına da geldiğini örnekleriyle ifade etmiştir.⁴³

2.1.2. Âyet'in Istilâh Ma'nası

Istilâhî ma'nası itibariyle âyet, "*Kur'ân-ı Kerîm'den bir sûrede bulunup başlangıcı ve sonu olan belli bölümlerden her biri için kullanılan bir kavramdır*".⁴⁴ Muhammed 'Abdul'azîm ez-Zurkânî (ö. 1367/1948) Kur'ân-ı Kerîm'in her bir âyeti, birisinin diğeriyle uygunluğu açısından mu'cizedir ve onu getirenin doğruluğunun bir alâmetidir. Onda, nasîhat almak isteyen kimse için ibretler ihtiva ettiğinin yanı sıra i'câzî ve yüksek kıymeti insanları hayret içerisinde bırakmaktadır. Harfler ve kelimelerden

⁴¹ İtir, "Münâsebet İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Önemi", Çev. Eyüp Kara, *İslami İlimler Dergisi*, 2 (ts.), 239-240.; Ahmed 'Atâ 'Omer, "İstişkâlat eş-Şevkânî 'Alâ 'İlmi'l-Munâsebat 'Arzun ve Red", *Mecelletu Câmi 'yeti 'ş-Şârika*, 2 (2020), 595-625.

⁴² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14/61.

⁴³ Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnu'l-Cevzî, *Nuzhetu'l-A'yuni'n-Nevâzır fî 'İlmi'l-vucûh ve'n-Nezâ'ir* (Beyrût: Mû'essesetu'r-Risâle, 1987), 154-156.

⁴⁴ İbnu'l-Cevzî, *Nuzhetu'l-A'yuni'n-Nevâzır fî 'İlmi'l-vucûh ve'n-Nezâ'ir*, 155; Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 188; Yusuf Şevki Yavuz - Abdurrahman Çetin, "Âyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 4/242-244.

meydana gelmesi bakımından âyette cemaat anlamı vardır. Âyetlerin içerdiği hidâyet ve ilimden Allah'ın ilmine ve hikmetine, resûlunun risâletinde doğruluğuna pek çok delil mevcuttur.⁴⁵ diyerek âyetin ıstılâhî anlamı ile yukarıda zikredilen luğavî ma'nâları arasında böyle bir bağ kurmaktadır.

2.2. Âyet İçi Münâsebet Çeşitleri

2.2.1. Âyetlerdeki Kelime ve İbareler Arasındaki Münâsebet

Bir âyette bulunan ibare, kelime ve harflerin kendi içindeki irtibât ve uyumu, o âyetteki nazım bakımından bir âhengini göstermektedir. Âyetleri Allah Teâlâ tarafından indirildiğinden dolayı içindeki nazım da O'nun tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla insanların gücünün yetmediği bir nazma sahiptir. Bu sebeple âyetlerin içermiş olduğu kelimelerden herhangi birini değiştirmek, ilâhî karakteri bozmak demektir. Kur'ân-ı Kerîm müşriklere meydan okumasına rağmen onlar bunun gibi bir kitap getirememişlerdir. Âyetlerin kendi içindeki tenâsüp de, münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin önemli bir dalıdır.

Her âyetin içinde yer alan kelimelerin irtibâtı ve insicâmını ispat etmeyi zorunlu görmeyen Râzî, bazı âyetlerde, ehemmiyetinden dolayı çok ayrıntılı bir şekilde âyet içi münâsebet ve ahengi ele alma ihtiyacını hissetmiştir. Misâl olarak, Bakara sûresinin **كُلُّ** **أَمَّنْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ** “Her biri; Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandılar”⁴⁶ âyetindeki kelimelerin münâsebet ve uyumu hakkında şunları söylemektedir: “Bu âyet şu dört mertebenin bilinmesinin, imânın şartlarından olduğunu göstermektedir. **a.** Allah’a imân etmek. Çünkü her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen bir Rab olmadıkça, onun nezdinden gelen elçileri tanımak ve kendilerine uymak mümkün değildir. Bu sebeplerden dolayı imânın temeli Allah’a inanmak ve tanımak olmuştur. Dolayısıyla Yüce Allah, evvela kendisine imânı ifade etmiştir. **b.** Allah Teâlâ vahyi elçilerine melekler vasıtasıyla gönderdiğini belirtmektedir: **يُنزِلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى نَزَلٍ** “...emrini içeren vahiy ile melekleri kullarından dilediğine indirir.”⁴⁷; **بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ (١٩٣) عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ (١٩٤) بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ (١٩٥)** “Onu, senin kalbine uyarıcılardan olası diye açık bir Arapça ile Rûhulemîn indirmiştir.”⁴⁸ Melekler,

⁴⁵ Muhammed ‘Abdulazîm ez-Zurkânî, *Menâhilu'l-İrfân* (Kâhire: Dâru's-Selâm, 2021), 1/276.

⁴⁶ Bakara, 2/285.

⁴⁷ Nahl, 16/2.

⁴⁸ Şu'arâ, 26/193-194-195.

yaratıcı olan Allah Teâlâ ile yaratılan insanlar arasında bir araç konumunda oldukları için ikinci mertebede melekler imân belirtilmiştir. Yine bu inceliklerden ötürü Allah Teâlâ, *“شهد الله أنه لا إله إلا هو والملائكة وأولوا العلم قائماً بالقسط لا إله إلا هو العزيز الحكيم”* *“Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka tanrı olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar ettiler. (Evet) O’ndan başka tanrı yoktur; O mutlak güç ve hikmet sahibidir.”*⁴⁹ buyurmuştur. **c.** Kitaplara imândır. Çünkü Kitap, meleklerin Allah tarafından aldıkları ve insanlara ulaştırdıkları vahye imânı ifade etmektedir. Bu, ayın parlaklığını güneşin ışığından almasına benzetilebilir. Bu bakımdan, melekler ay misâli, vahiy ise ayın nurlanması gibi olmuştur. Ayın nurlanmasının mertebe açısından öncelikli oluşu gibi, meleğin kendisi de vahiyden öncedir. Bu nedenle âyette “kitaplar” kelimesi meleklerden sonra zikredilmiştir. **d.** Peygamberlere imândır. Meleklerden vahyin nurunu alan insanlara peygamberler denilmektedir. Bu bakımdan peygamberler kitaplardan sonra zikredilmektedir. Dolayısıyla burada yaptığımız tasnifte, ince sırlar ve kitaplarda bulunmayan çok önemli hikmetler mevcuttur.⁵⁰

2.2.2. Âyetin Baş Tarafı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Kur’ân-ı Kerîm i‘câz ve belâgat açısından benzeri olmayan bir kitap olduğundan, bazı âyetler, ilk bakışta orada anlatılan konuyla ilgisi olmadığını çağrıştıran cümlelerle sonlanabilmektedir. Fakat âyetin ihtiva etmiş olduğu içerik dikkatlice okunduğunda, âyetin baş tarafı ile sonunun birbirinden farklı veya kopuk bir tarzda sonlandırılmadığı, aksine âyetin ihtiva ettiği anlama uygun bir ifade ile bitirildiği görülmektedir. Bakara sûresinin şu âyeti bu konuya örnek teşkil etmektedir. *إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ* *“Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir.”*⁵¹

Bikâî bu âyetin son tarafında *إِنَّ اللَّهَ* *“muhakkak ki Allah”* ibaresinin zikredilmesinin bu hükmün bütünüyle güçlük içinde olan ve zorluk yaşayan kimseleri barındırdığına delâlet etmekte olduğunu, *غَفُورٌ* *“çok bağışlayan”* ifadesinin kullanılması ise zorluk halinde olmayan kimselerin harâm kılınan yiyecekleri yemeleri halinde günah

⁴⁹ Al-i İmrân, 3/18.

⁵⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 7/140-141; Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, 102-105.

⁵¹ Bakara, 2/173.

işlemiş olacaklarını ve sonuçta eğer Allah'ın bağışlaması olmasa, azabı hak etmesi gerektiğini belirtmesi, رَحِيمٌ “esirgeyendir” ifadesinin zikredilmesinin ise bir sıkıntıyla karşılaşan kalan kişinin bu yiyecekleri yemesi halinde Allah katında olan bir rahmete nail olacağını ve bunu yemesinden ötürü bir günah işlemeyip, Allah'ın o kişinin günahını affetmeyeceğini ifade etmekte olduğunu bildirmektedir.⁵²

2.3. Âyetler Arasındaki Münâsebet

Kur'ân-ı Kerîm'de âyetler arasındaki tenâsüp bazı durumlarda açık bir şekilde görülebilir. Bu âyetler birbirinin ma'nâsını tamamlayıcı mâhiyette olduğundan, aralarında başka bir tenâsüp ve insicâma ihtiyaç duyulmaz. Fakat bazı durumlarda aralarındaki münâsebeti açık bir şekilde görülmeyen âyetler de vardır. Bu âyetler arasında tenâsüp ve irtibât kurabilmek için birtakım manevî râbitalara ve bağlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu râbitalar, sebep-müsebbeb, illet-ma'lûl gibi zihnî bağlarla kurulacağı gibi âyetler arasındaki münâsebet çeşitlerinden kabul edilen tanzîr, istitrât, ve intikâl gibi edebî şekillerle de olabilmektedir.⁵³

Burada âyetler arasındaki münâsebet çeşitlerinin en meşhûr olanları zikredilecektir.

2.3.1. Tanzîr: İki benzer şeyi peş peşe getirerek izâha çalışmaktır. Bu usûle Kur'ân'da değinilmiş ve verilmek istenen şeyin, muhâtabın aklına iyi bir şekilde yerleştirilmesi sağlanmıştır.⁵⁴ Mesela: كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ “Nitekim müminlerden bir kısmı isteksiz oldukları halde rabbini seni, doğru bir kararla evinden savaşa çıkarmıştı.”⁵⁵ âyetinin أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ “Gerçek müminler işte onlardır. Rableri katında onlar için yüksek mevkiler, bağışlanma ve değerli rızık vardır.”⁵⁶ âyetinden sonra getirilmesi bu münâsebet çeşidine en güzel örneklerdendir. Müminlerin bir kısmı Mekkelilere ait kervanı yakalamanın

⁵² Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 2/346-347.

⁵³ Zerkeşi, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 39; Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/324; Necati Kara, *Burhânüddin İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî (885/1480) ve Tefsirindeki Metodu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1981), 212; Yılmaz, *Ebu Hafs Ömer En-Neseî'nin et-Tefsir Fi't-Tefsirinde Sureler Arası Münasebet*, 35.

⁵⁴ Zerkeşi, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 44; Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/324; Ali Galip Gezgin, “‘Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb’ ile ‘Sûrelerin Tertibinin Tevkîfiliği’nin Kur'ân’ın ‘Metin İçi Bağlam’ı Açısından Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30 (ts.), 12.

⁵⁵ Enfâl, 8/5.

⁵⁶ Enfâl, 8/4.

cihâda çıkmaktan daha faydalı olacağını söylemişler ve cihâda çıkarken gönülsüz ve isteksiz bir tutum sergilemişlerdi. Bir kısmı da Bedir Savaşında elde edilen ganimetlerin kendilerine teslim edilmesini talep etmiş ve bu tutumlarının, haklarında daha hayırlı olduğunu zannetmişlerdi. Allah bu âyetlerde, sahâbenin Bedir Savaşı'na çıkışlarındaki isteksiz tutum ve davranışlarını ganimet taksiminde gösterilen hoşnutsuzluğa benzeterek müminlerin bu ve benzeri hareketlerde bulunmayacaklarını izah etmektedir.⁵⁷

2.3.2. Mudâdde: Âyetler arasındaki münâsebet çeşitlerinden biri de “mudâdde” yani zıtlıktır. Mudâdde; âyetler arasındaki iki zıt konunun birbirini takip ederek gelmesi demektir. “Her şeyin değeri zıddı ile bilinir.” kaidesinden hareketle zıt kavramları içeren ifadeler arasında zihnî bir ilişki tesis edilerek ma'nâlar daha açık bir şekilde ortaya konabilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde azap, sıkıntı vb. ifade eden âyetlerin arkasında Allah Teâlâ'nın rahmetini içeren âyetlerin gelmesi, imân arkasında küfrün zikredildiği görülmektedir.⁵⁸ “*Inkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla imân etmezler.*”⁵⁹ âyeti bu sanata örnek teşkil etmektedir. Bakara sûresinin ilk âyetlerinde yer alan müminlerin nitelikleri zikredildikten sonra kâfirlerin vasıflarına temas edilmiştir. İtikât açısından iki zıt kavram olan mümin-kâfir ifadeleri zikredildiğinden ötürü âyetler arasında bulunan tenâsüp ve irtibât “mudâdde” kavramı ile tesis edilmektedir.⁶⁰

2.3.3. İstitrâd: Herhangi bir mevzûdan söz edilirken bir münâsebetle farklı bir mevzûya değinip, yeniden önceki mevzûya dönmeye denir. Burada asıl anlatılmak istenilen, önceki mevzudur.⁶¹ Bu sanat biçimine şu âyet örnek olarak verilebilir: *يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ فُلْ هِيَ مَوَاقِيتٌ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ* “*Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: “Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir; fakat*

⁵⁷ Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-ekâvil fî Vucuhi't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 403-404; Zerkeşi, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 44; Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/324.

⁵⁸ Zerkeşi, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 45; Tuncer, *Tenâsüp İlmi Açısından Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, 36; Bâzmûl, *İlmu'l-Munâsebat fî's-Suver ve'l-Âyât*, 47; Nurullah Özdanış, *Münâsebet İlmi Açısından Sâmerrâi'nin Lemesât Adlı Eseri* (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 25.

⁵⁹ Bakara, 2/6.

⁶⁰ el-Bikâi, *Nazmü'd-Dürrer fî Tenâsubi'l-Âyât ve's-Suver*, 2/90-91; Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, 16-17.

⁶¹ Zerkeşi, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 47; Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/325; Bâzmûl, *İlmu'l-Munâsebat fî's-Suver ve'l-Âyât*, 49; İsmail Durmuş, “İstitrât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 23/401-402.

erdemlilik kişinin Allah'a saygılı olmasıdır. Evlere kapılarından gelin; Allah'a saygılı olun ki kurtuluşa eresiniz.”⁶² Bu âyet-i kerîmede hilâl ile ilgili bilgi verilip, hac döneminde evlere arkadan girmenin erdemlik olmayacağı hatırlatılmış ve asıl erdemliğin Allah'ın yasaklamış olduğu şeylerden sakınmak olduğu bildirilerek, hilâlden ziyade asıl sorulması gereken şeyin yasaklanan şeylerden nasıl kaçınılacağı konusuna işaret edilmektedir.⁶³

2.3.4. Tehallus: Mütakellimin, içinde bulunduğu mevzûyu bir münâsebetle tamamen bırakarak başka bir mevzûya geçme sanatıdır. Tehallus sanatında bir mevzûdan diğer bir mevzûya geçmenin amacı, dinleyen kimsenin dikkatini çekmek ve onun mevzûya karşı ilgisini canlı tutmaktır. İstitrâd ile tehallus birbirine benzetilmektedir. Ancak tehallus sanatında değiştirilen mevzûya geri dönülmediği halde, istitrâd sanatında tekrar ilk mevzûya geçilme durumu vardır.⁶⁴ Bu münâsebet çeşidine Zerkeşî'nin vermiş olduğu şu örnek yerinde olacaktır: اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ اللَّهَ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ “Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.”⁶⁵ Zerkeşî, söz konusu âyetin tehallus sanatı için en güzel örneklerden biri olduğunu belirterek beş tehallus örneği içerdiğini zikretmektedir. Bu âyette Yüce Allah evvela nûr ve nûrun temsilini açıklamış, sonra tehallus yoluyla bu mevzûyu terk ederek kandil ve kandilin özelliklerini belirtmiştir. Ardından nûr (kandil) ve zeytinağacından nasıl yararlanacağına geri dönmüştür. Yukarıda zikredilen mevzûlar anlatıldıktan sonra bu mevzûlar tekrar bırakılarak zeytin ağacı anlatılmaya geçilmiştir. Tekrar zeytin ağacının husûsiyetleri bırakılarak zeytinağacının vasıflarını anlatmaya tehallus ile başlanmıştır. Zeytin ağacının özellikleri de anlatılınca

⁶² Bakara, 2/189.

⁶³ Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1993), 234; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gâyb*, 5/136. Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2010), 234.

⁶⁴ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 42; Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/326; İsmail Durmuş, “Tehallus”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011).

⁶⁵ Nûr, 24/35.

nûrun ve onun fazlalaşmasının izâhına geçilmiştir. Son olarak da nûrun artmasının izâhından, Allah'ın hidâyet nimetini kullarından dilemiş olduğuna vereceğini açıklamasına tehallus ile geçilmiştir.⁶⁶

2.3.5. İntikâl: Muhâtabı uyanık ve zinde tutmak maksadıyla bir mevzûdan başka bir mevzûya geçmeye intikâl denmektedir. Bu sanat biçiminde önceden söz edilen bir mevzû değiştirilerek farklı bir mevzûya geçilmektedir. İki mevzû arasında geçiş yapılırken de “هذا” yani “bu” lafzı kullanılmaktadır.⁶⁷ Bu sanata misâl olarak şu âyet verilebilir: *هَذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ* Bu bir hatırlatmadır. Kuşkusuz Allah'a itaatsizlikten sakınanlara çok güzel bir gelecek vardır...⁶⁸ Allah Teâlâ önceki âyetlerde peygamberlerle alakalı kısmı anlatıp bu ilgili kısmı bitirince bu âyetlerin sonrasında farklı bir mevzûyu anlatmayı istemiştir. Bu anlatacağı kısım ise cennet ve cehennem ehlinin vasıfları ve halleri ile alakalı bir mevzûyu içermektedir.⁶⁹

2.3.6. Husn-i Matlab: Kelamda bir giriş yapıldıktan sonra asıl hedefi belirtmeye geçmektir.⁷⁰ Buna örnek olarak Fâtiha sûresinin şu âyeti gösterilebilir: *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* “(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.”⁷¹ Bu âyet-i kerîme, Müminlerin Allah Teâlâ'ya taleplerini zikretmeden önce bir giriş mâhiyetindeki ifadedir. Çünkü müminler, sadece Allah Teâlâ'ya kulluk edeceklerini ve sadece Ondandır yardım isteyeceklerini belirttikten sonra Allah'a asıl taleplerini ileterek kendilerini dosdoğru yola, sırât-ı mustakime ulaştırmasını niyaz etmektedirler. Bu şekilde bir girişten sonra asıl talep edilen husus ifade edilmektedir.⁷²

2.3.7. İhtirâs: Kelamda asıl kast edilen ma'nânın tersini vehmettiren bir şeyin bulunması nedeniyle o vehmi engellemek için kelamın ortasına veya sonuna başka bir sözün asıl ma'nâyı kast etmeye sevk edecek bir sözün eklenmesidir.⁷³ Bu edebî sanatına misâl mâhiyetinde şu âyet verilebilir: *إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ*

⁶⁶ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, 42.

⁶⁷ Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, 3/327; Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, 23; Tuncer, *Tenâsüp İlmi Açısından Kur'an Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, 36.

⁶⁸ Sâd, 38/49.

⁶⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-ekâvil fî Vucuhi't-Te'vil*, 918. Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, 48; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/327.

⁷⁰ Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, 24; Gezgin, “‘Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb’ ile ‘Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfilîği’nin Kur'an'ın ‘Metin İçi Bağlam’ı Açısından Önemi”, 13.

⁷¹ Fâtiha, 1/5.

⁷² İsmail Durmuş, “husn-i Matlab”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 19/31-32.

⁷³ Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, 24; Gezgin, “‘Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb’ ile ‘Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfilîği’nin Kur'an'ın ‘Metin İçi Bağlam’ı Açısından Önemi”, 13.

لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ كَاذِبُونَ ۝” *“Münafıklar sana geldiklerinde, “Tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah’ın elçisisin” derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki münafıklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler.”*⁷⁴ Bu âyette münafıkların hakikat olan bir şeye kalpleriyle inanmadıklarını fakat Hz. Peygamber’in yanına gelerek zahiren âyette belirtilen iki cümleye üç tekitle yemin etmişlerdir. Münafıkların *“tanıklık ederiz”* sözünü onların kalpleri yalanlamaktadır. Yüce Allah bu iki noktayı muhteşem bir şekilde ayırt ederek şöyle buyuruyor: “Allah gerçekten O’nun elçisi olduğunu biliyor. Onların elbette sen Allah’ın elçisisin ifadesi dosdoğru bir hakikâttir ve herhangi şüphe yoktur. Ama onların içleri dışlarına uymadığı için (münafıklar ağızla yemin ederler fakat kalpleriyle bu gerçeğe imân etmezler) Yüce Allah onları yalanlamaktadır.”⁷⁵

3. Sûre Kelimesinin Tanımı ve Sûre İçî Münâsebet Çeşitleri

3.1. Sûre Kelimesinin Lugat ve Istilâhî Ma’nâsı

3.1.1. Sûre’nin Lugat Ma’nâsı

Sûre kelimesinin sözlüklerde türetildiği kök ile ilgili iki farklı görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre, *“şehri kuşatan yüksek duvar”* anlamına gelen sūr; diğeri ise *“bir şeyden arta kalan kısım”* demek olan su’r kelimeleridir. Tercih edilen görüş ise birinci görüştür. Şehri kuşatan sûrların yüksekliğine teşbih edilerek sûre kelimesine *“yüksek mertebe”* anlamı yüklenmiştir. Buna örnek olarak câhiliyye dönemi şairlerinden en-Nâbiğa ez-Zubyânî’nin (ö. 604 [?]) şu beyti nakledilmektedir.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَعْطَاكَ سُورَةً

تَرَى كُلَّ مَلِكٍ دُونَهَا يَنْدَبُ

*“Görmüyor musun, Allah sana öyle bir mevki vermiş ki o mevkinin altında bütün kuralların bocalamakta olduğunu görürsün.”*⁷⁶ Bu beyitte sûre kelimesi yüksek mevki, yüksek mertebe, anlamlarında kullanılmaktadır. Bikâî, Bakara sûresinin 23. âyetinde yer

⁷⁴ Münâfikûn, 63/1

⁷⁵ Enayatullah Azimi, *Hak Dini Kur’an Dili Tefsirinin Münâsebetü’l-Kur’ân İlmi Çerçevesinde İncelenmesi (Bakara Suresi Örneği)* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 11.

⁷⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi’l-Kur’ân* (Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, ts.), 1/326-327; Kemal Atik, *“Âyet ve Sûrelerin Tevkîfilîği Meselesi”*, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (Kayseri 1989), 385-386.

alan sûre kelimesinin tefsirinde Harâllî'den onun yıldız anlamına geldiğini aktarmaktadır.⁷⁷ “Bir şeyden arta kalan kısım” anlamında kullanılan hemzeli sûre kelimesinin hemzesi vav harfine kalbedilmiştir ki, bu da “Kur’ân-ı Kerîm’den bir bölüm” ma’nâsına gelmektedir. Sûre kelimesinin çoğulu ise “suver”dir.

3.1.2. Sûre’nin Istılâh Ma’nâsı

En az üç âyetten oluşan, başı ve sonu belirli olan, Kur’ân-ı Kerîm’deki her bir bölüme sûre denilmektedir. Çünkü Kur’ân sûreleri; birbirine destek olan kelimelerden oluşan âyetlerden örülmüş, muhkem ve yüksek bir şehir sûru gibidir. Emsâllerinden ayırt edilebilen yüksek ve sağlam bir yapı durumunda olup hakikatlerin bir kalesidir. Sûreler taşıdıkları manevî yücelikten dolayı sûrların fiziksel yüksekliğine benzetilmektedir. Sûrenin ma’nâsındaki yükseklik anlamı; sûrelerin Hz. Peygamber (s.a.v.)’i, onun Kur’ân vasıtasıyla hak din olan İslâm’ı muhafaza etmek için, îcazı ile dilsiz durumuna düşen, inanmayan suçlular, istemese de hakkı hâkim kılıp, bâtılı ortadan kaldıran bir mu’cize olması itibariyledir.⁷⁸

3.2. Sûre İçi Münâsebet Çeşitleri

3.2.1. Sûre ile İsmi Arasındaki Münâsebet

Sûre ile ismi arasında tenâsüp olduğunu düşünmek ve anlamsal bir ilişki tesis etmek için sûrelerin isimlendirilmesinin tevkiî olduğunu kabul etmek gerekir.⁷⁹ Bütün sûrelerin kendine özgü bir kimliği ve temel hedefleri olduğundan, Kur’ân-ı Kerîm’deki sûreler, isimlerini içerisinde bulunan peygamberlerden, kıssalardan ya da anlattıkları bir olaydan almaktadırlar. Bu konuda Bikâî, sûrenin isminden aktarmak istediği mesajın ne olduğunu idrâk ederse kimse, o sûrenin hedefini de anlamış olur. Sûrenin amacını iyi idrak eden de o sûrenin ihtiva etmiş olduğu âyetler ve bütün ifadeleri arasında bulunan insicâmı kolayca tespit edebileceğini ifade etmektedir.⁸⁰

⁷⁷ el-Bikâî, *Nazmü’l-Dürer*, 1/162.

⁷⁸ Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 186. Ayrıca geniş bilgi edinmek için bkz. Muhammet Ali Duran, *Sûre İsimleri Açısından Kur’ân’ın Anlaşılması* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 31-33; Abdulhamit Birişik, “Sûre”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), 37/538-539.

⁷⁹ Sûrelerin isimlendirilmesinin tevkiî olduğunu söyleyen âlimlerin arasında Zerkeşî mevcuttur. bkz. Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 190.

⁸⁰ Bikâî, *Masa’idu’n-Nazar*, 2/207; Huseyn Nassâr, *Fevâtihu Suveri’l-Kur’ân* (Kâhire: Mektebetu el-Hâncî, 2002), 208-211.

Bikâî, Bakara sûresinin öldükten sonra dirilmeye misâl teşkil eden “Bakara kıssası” anlatıldığından ötürü bu ismi aldığı söyler. Bununla birlikte bu sûrenin “ez-zehrâ” ve “es-Senâm” olarak da adlandırıldığını da ifade eder. Mezkur surenin “ez-zehrâ” olarak isimlendirilmesinin sebebi, dünya ve ahirette hidâyet yolunu aydınlattığı ve gayba inananların yüzlerini kıyamet gününde aydınlatacağından dolayı olduğunu belirtmiştir. Surenin “es-senâm” olarak isimlendirilmesi, gayba ve ahirete imân etmekten daha büyük hiçbir şeyin bulunmadığı tarzındaki görüşü benimsemektedir.⁸¹

3.2.2. Sûrenin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebet

Sûrenin bütünlüğünü ifade etme açısından sûrelerin başı ve sonu arasındaki irtibât ve uyumu tespit etmek oldukça önem arz etmektedir. Bir sûrenin baş tarafıyla sonu arasındaki anlam ilişkisi, münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin önemli konularından biri olarak kabul edilmektedir. Bu konu, Kur'ân-ı Kerîm'in bütünlüğü ve nazımının mu'ciz olması bakımından da göze çarpmaktadır. Kur'ân sûrelerinin başıyla sonu arasında münâsebet, insicâm ve uyum bulunmaktadır.

Sûrenin başı ile sonu arasındaki münâsebet, Mü'minûn sûresi örnek olarak verilebilir. Mü'minûn sûresinin birinci âyetiyle sûrenin sonu arasında gayet açık bir zıtlık ve tenâsüp bulunmaktadır. Sûrenin başında *قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ* “Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir”⁸² denilirken, sonunda, *إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ* “Şu bir gerçektir ki inkârcılar iflâh olmayacak” buyurulmuştur. Yani sûrenin baş tarafında müminlerin muzaffer olacakları, son tarafında ise imân etmeyen olan inkârcıların muvaffak olamayacakları belirtilmektedir.⁸³

4. Sûreler Arasındaki Münâsebet Çeşitleri

4.1. Sûrenin Başı ile Bir Önceki Sûrenin Sonu Arasındaki Münâsebet

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı sûreleri, lafzî benzerlik açısından birbirinin devamı gibi görülebilir. Ancak bu lafzî benzerlik, bütün sûreler arasında bulunmamakla birlikte bazı

⁸¹ el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 2/55; Musâ İbrâhîm el-İbrâhîm, *Buhûsun Menhecîyye fî 'Ulûmi'l- Kur'âni'l- Kerîm* (Urdun: Dâru 'Ammâr, 1996), 235-237.

⁸² Mü'minûn, 23/1.

⁸³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-ekâvîl fî Vucuhi't-Te'vîl*, 717; es-Süyûtî, *Merâsîdu'l-Metâli' fî Tenâsubi'l-Makât'ı ve'l-Metâli'* (Riyâd: Mektebetu Dâri'l-Minhâc, 1426), 56; Fâdîl Sâlih es-Sâmerrâî, *et-Tenâsubu Beyne's-Suver fî'l-Muftetehi ve'l-Hevatîm* (Beyrût: Dâru İbn-i Kesîr, 2016), 11-198; Nassâr, *Fevâtihu Suveri'l-Kur'ân*, 214; Muhammed Ya'kûb Yûsuf, *fî Munâsebâti Suveri'l-Kur'âni'l-Kerîm* (el-Câmi'yetu'l-Urduniyye, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 28-34.

sûrelerin ilk âyeti ile önceki sûrenin son âyeti arasında ya da son âyetler ile ardından gelen sûrenin baş tarafında yer alan âyetler arasında tenâsüp ve tenâsuk oluşabilmektedir.

Vâkıa sûresinin sonu ile Hadîd sûresinin başlangıcı arasındaki irtibât ve insicâm, sûrenin baş tarafı ile önceki sûrenin sonu arasındaki münâsebet çeşidine örnek olarak verilebilir. Zira Allah Teâlâ Vâkıa sûresinin son âyetini “Yüce Rabbinin ismiyle tesbîh et” emriyle bitirmiş *فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ* “Öyleyse ulu rabbinin ismini tesbih et.”⁸⁴ ve surenin hemen akabinde gelen Hadîd sûresine de yine *سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ* “Göklerde ve yerde bulunanlar Allah’ı tesbih etmektedir. O üstündür, her yaptığında hikmet vardır.”⁸⁵ şeklinde tesbih etmek konusuyula başlangıç yapmıştır. Dolayısıyla, önceki sûrenin son âyetinde tesbîh ve zikirten bahsettiği gibi bu âyete de aynı konularla giriş yapmaktadır.⁸⁶

4.2. Peş Peşe Gelen Sûreler Arasındaki Münâsebet

Kur’ân-ı Kerîm’de peş peşe gelen sûreler arasında da irtibât ve insicâm söz konusudur. Kur’ân’ın bir sûresini, peşinden gelen sûre anlam ve konu bakımından detaylandırmaktadır. Buna verilecek en güzel misâl Fâtiha ile Bakara sûreleri arasındaki tenâsüp olacaktır. Fâtiha sûresi yedi âyetten müteşekkildir, ancak Kur’ân’ın bütün maksat ve hedeflerini içinde toplayan bir önsöz gibidir. Ardınca gelen Bakara sûresi ise onun bir beyânı mesabesindedir.

Peş peşe gelen sûreler arasındaki münâsebete misâl olması bakımından Kıyâmet sûresi ile peşinden gelen İnsân sûresi arasındaki tenâsüp ve uyum şu şekilde gösterilebilir.

Kıyâmet sûresinin son âyetlerinde insanın evvela bir nutfeden yaratıldığı, sonrasında erkek ve dişi olmak üzere iki türün var edildiği belirtilmiştir.⁸⁷ Ardından İnsân sûresinin 1-2. âyetlerinde ise Hz. Âdem’in yaratılışı, insanların “şükreden” ve “nankörlük eden” olmak üzere iki çeşide ayrılmasının sonuçları beyân edilmiştir. Kıyâmet sûresinde

⁸⁴ Vâkıa, 56/96.

⁸⁵ Hadîd, 57/1.

⁸⁶ Süyûtî, *Tenâsuku’d-Dürer*, 121-122; Neclâ Abdulazîz en-Nâbulî, *el-Munâsebât Beyne Havatîmi’s-Suver ve Fevatîhi’s-Suver Elleti Telîhâ (Dirâsetun Tatbikiyyetun fi’l-Cuz’i es-Sâmini ve’l-İşrûn (Câmi’yetu Necâh, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 48-96; Muhammed Ali el-Ebreş, el-Munâsebât Beyne Fevatîhi’s-Suveri ve Havatîmu mâ Kablehâ (Dirâsetun Mukârenetun fi’l-Cuz’i ‘Amme) (Câmi’yetu Katar, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 11-226; Usâme Tahhân, el-Munâsebât Beyne Fevatîhi’s-Suveri ve Havatîmu mâ Kablehâ (Min Sûreti’l-Fâtiha İla Sûreti’l-Mû’minûn) (Câmi’yetu Katar, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 51-144.*

⁸⁷ Kıyâmet, 75/36-40.

cennet ve cehennem ahvali umumî olarak anlatılmıştır. İnsân sûresinde ise onların vasıfları genişçe açıklanmakla birlikte, cennetin özelliklerinden daha detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Kıyâmet sûresinde Allah'a karşı isyan edenlerin kıyâmet gününde görecekleri çetin hallerden de söz edilmiştir. İnsân sûresinde ise imân edenlere bahsedilecek nimetler açıklanmıştır. Aslında bütün bu misâller, her iki sûre arasındaki münâsebet ve insicâmın ne kadar açık olduğuna delâlet etmektedir.⁸⁸

4.3. Peş Peşe Gelmeyen Sûreler Arasındaki Münâsebet

Kur'ân-ı Kerîm'in temel konularını teşkil eden tevhit, nübüvvet ve ahiret tek bir sûrede ya da âyette de bulunabilmektedir. Müfessirler, Kur'ân'ın nazım, i'câz ve belâgatini beyân ederken bu üç temel konuyu dikkate almışlardır. Onlara göre, her bir sûrenin bu üç temel konudan bir veya birkaçıyla alakalı olmasının yanında özel ya da ayrıntılı konuları da bulunmaktadır. Kur'ân'ın âyet ve sûrelerinin birbiriyle olan irtibât ve uyumu sadece sıralanmış sûrelerle sınırlı değildir. Tam aksine Kur'ân'daki sûrelerin birbiriyle sıralı olmadığı halde bile aralarında ilişki tesis etmek mümkündür. Buna Sâd ve Kâf sûreleri arasındaki irtibât ve insicâm misâl olarak gösterilebilir.

Sâd ve Kâf sûreleri, kendilerine hurûf-u mukattaa ile ibtidâ edilmesi; Kur'ân-ı Kerîm'e yeminle başlanması; بل lafzında şaşırma bulunması konusunda benzerlik olduğu gibi her iki sûrenin başlangıç ve sonunda da irtibât ve insicâm bakımından benzerliğin olduğu görülmektedir. Çünkü Yüce Allah, Sâd sûresinin baş tarafında وَالْقُرْآنِ وَالدِّكْرِ “Sâd. Öğüt ve uyarı dolu Kur'ân'a andolsun ki...”⁸⁹ buyururken, son kısmında ise اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ “Bu (Kur'ân) ise bütün âlemlere kesinlikle bir öğüt ve uyarıdır.”⁹⁰ buyurmuştur. Allah Teâlâ, Kâf sûresinin baş kısmında da ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ “Kâf. Şanı yüce Kur'ân'a yemin olsun!”⁹¹ şeklinde buyururken, sonunda ise فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ “...uyarımızı ciddiye alanlara Kur'ân'ı durmadan oku!”⁹² buyurmaktadır. Böylece her iki sûreyi, önceki sûreleri bitirdiği şey ile bitirmiştir.⁹³

Sonuç

⁸⁸ Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 2009), 15/299-300.

⁸⁹ Sâd, 38/1.

⁹⁰ Sâd, 38/87.

⁹¹ Kâf, 50/1.

⁹² Kâf, 50/45.

⁹³ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 28/145; Zemûrî Makdude - Amâl Şevkî, *et-Tenâsubu fi'l-Kur'ân-ı Kerîm* (Câmi'yetü Muhammed Bu'd-Diyâf, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 91.

Âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ bütün mahlûkâtı belirli bir maksada matuf olarak ve düzen içerisinde yaratmış, bu sistem içerisinde faaliyetlerini sürdürmelerini sağlamıştır. Bu nedenle O'nun insanlığa büyük bir lütfu olan Kur'ân-ı Kerîm'deki âyet ve sûrelerin de sistematik bir yapı ve uyum içerisinde olması, mutlak Yaratıcı olan yüce Allah'ın azametinin bir göstergesidir. Yaklaşık yirmi üç yıl süren dönemde Kur'ân-ı Kerîm, çeşitli olaylar ve sebeplere bağlı olarak tedricen ve toptan indirilmesine rağmen onun en mucizevî yönünü, içerdiği belagat, üslûp ve tertîbi oluşturmaktadır. Munâsebâtü'l-Kur'ân ilmi Kur'ân-ı Kerîm'in tertîbindeki letâfeti, tenâsüp ve uyumu inceleyen en önemli ilim dalı olmuştur.

Kaynaklarda Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminden ilk olarak h. IV. asırda yaşayan Ebû Bekr en-Nîsâbüri tarafından sözlü olarak bahsedilmeye başlandığı, kendisinin ölümünden yaklaşık iki asır sonra yaşayan ve Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi üzerine konuşan Endülüslü Ebû Bekir İbnu'l-'Arabî, *Sirâcu'l-Murîdîn* adlı eserinde bu ilmin, yaşadığı dönemde pek yaygın olmadığını dile getirdiği belirtilmektedir. Zemahşerî *el-Keşşâf* adlı eserinde bazı âyet ve sûrelerin arasında bulunan eşsiz münâsebet ve insicâma temas ederek bu konuya değinen ilk müfessirlerden biri olmuştur.

Ancak Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmini etraflıca ele alan ve âyetler ile sûreler arasındaki münâsebet konusunu sistematik bir şekilde ve fakat diğer tefsir kitaplarına nazaran daha geniş ve kapsamlı bir tarzda işleyen ilk müfessir Râzî olmuştur. Ayrıca o, Münâsebâtü'l-Kur'ân konusunda önemli açıklamalar yaparak kendisinden sonra gelen müfessirlere zemin hazırlamıştır. Ebû Ca'fer el-Ğırnâtî ise, *el-Burhân fî Tertîbi Suveri'l-Kur'ân* isimli eserinde Kur'ân-ı Kerîm'deki tertibe göre sûreler arasında bulunan tenâsübe yer vererek Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi hakkında kaleme alınan ilk müstakil eseri yazmıştır.

Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminde daha önce telif edilmemiş bir metotla kaleme alınan *Nazmü'd-Dürer* adlı eserin müellifi Bikâî ise, kendisinden önce hiçbir kimsenin yazmadığı, üzerinde derinlemesine düşünmediği bir konuya temas etmiş; âyetler ve sûreler arasında kurulan eşsiz münâsebet, âhenk ve uyuma değinerek muhteşem bir eser ortaya koymuştur. Bikâî'den sonra bu alana önem veren ve eserleriyle şöhret bulan başka bir müfessir de Süyûtî'dir. Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinde Münâsebâtü'l-Kur'ân konusuna değinmekle birlikte bu alana iki önemli eser kazandırmış

ve eserlerini *Tenâsuku'd-Dürer fî Tenâsubi's-Süver* ile *Merâsıdu'l-Metâli' fî Tenâsubi'l-Makat'ı ve'l-Metâli'* olarak isimlendirmiştir. Böylece Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi, diğer ilimler gibi sağlam bir zemine oturarak bilimsel bir hüviyet kazanmıştır.

Kaynakça

- Abdusselâm, İzzuddîn b. *el-İşâre İle'l-Î'câz fî Ba'zı Envâ'i'l-Mecâz*. İstanbul, 1985.
- Abulail, Omar M. O. *İbn Âşûr'un et-Tahrîr ve't-Tenvîr'inde Münâsebet İlmi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Arslan, Adnan. “Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer Tefsirinde Münâsebet İlmine Dair Bir İnceleme: 30. Cüz Özelinde”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 5 (2021).
- Ateş, Süleyman. *İşâri Tefsîr Okulu*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.
- Atik, Kemal. “Âyet ve Sûrelerin Tevkîfilîği Meselesi”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (Kayseri 1989), 201-218.
- Aydın, Muhammed. “Temmulât fî'l-Munâsebâti ve'd-Dirâseti't-Tatbîkiyye Min'l-Kur'âni'l-Kerîm”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2008), 25-45.
- Azimi, Enayatullah. *Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinin Münasebetü'l-Kur'an İlmi Çerçevesinde İncelenmesi (Bakara Suresi Örneği)*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bâzmûl, Muhammed b. Ömer. *İlmü'l-Munâsebât fî's-Suver ve'l-Âyât*. el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2002.
- el-Bikâî, Burhânuddîn İbrâhîm b. Ömer. *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsubi'l-Âyî ve's-Suver*. 22 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kitâb el-İslâmî, 1992.
- el-Bikâî. *Masa'idü'n-Nazar li'l-İşrâf 'Alâ Makâsidi's-Suver*. Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1987.
- Birişik, Abdulhamit. “Sûre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37:538-539. İstanbul, 2009.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- ec-Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd. *Tâcu'l-Luga*. Kâhire: Dâru'l-Hadis, ts.
- Demirci, Sabri. “Kur'ân Ayetleri ve Sureleri Arasındaki Tenâsüp (Fahruddin Razi'nin Tefsiri Mefatihü'l-Gayb Örneği)”. *Ekev Akademi Dergisi*, 62 (Bahar 2015), 147-172.
- Dıraz. *En Mühim Mesaj Kur'an*, trc. Suat Yıldırım. Ankara: Akçağ Yayınları, 1985.
- Duran, Muhammet Ali. *Sûre İsimleri Açısından Kur'ân'ın Anlaşılması*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Durmuş, İsmail. “Husn-i Matlab”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19:31-32. İstanbul, 1999.

- Durmuş, İsmail. “İstitrât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23:401-402. İstanbul, 2001.
- Dut, Keziban. *Ayet Sonlarındaki Esmâü'l-Hüsnâ'nın Ayetle Olan Münâsebeti (Fâtîha, Bakara, Âl-İ İmrân ve Nisâ Sureleri Bağlamında)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- el-Ebreş, Muhammed Alî. *el-Munâsebât Beyne Fevatîhi's-Suveri ve Havatîmu mâ Kablehâ (Dirâsetun Mukârenetun fî'l-Cuz'i 'Amme)*. Câmi'yetu Katar, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahru'l-Muhît*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1. Basım, 1993.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, trc. Sakıp Yıldız vd. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1986.
- es-Süyûtî. *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. Suudi Arabistan: Vizâretü'l-Evkâf el-İslâmiye, ts.
- es-Süyûtî. *Merâsıdu'l-Metâli' fî Tenâsubi'l-Makât'ı ve'l-Metâli'*. Riyâd: Mektebetu Dâri'l-Minhâc, 1. Basım, 1426.
- es-Süyûtî. *Tenâsuku'd-Dürer fî Tenâsubi's-Suver*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1986.
- Gedik, Şerif. *Keşşâf Tefsirine Göre Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet ve Âhenk*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Gezgin, Ali Galip. “‘Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsub’ ile ‘Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfliliği’nin Kur’an’ın ‘Metin İçî Bağlam’ı Açısından Önemi””. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30 (ts.), 1-47.
- el-Gumârî, 'Abdullah Muhammed. *Cevâhiru'l-Beyân fî Tenâsubi Suveri'l-Kur'an*. Mısır: Muhammed 'Atîf ve Seyyîd Taha Yayınları, ts.
- Ğumayme, Henâ. *et-Tenâsubu fî'l-Kur'anıl-Kerîm (Suretâ eş-Şems ve'l-Leyl Unmudecen)*. Câmi'yetu Şehîd Hamme el-Ahdâr, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Hasân, Menâl es-Seyîd. “İlmu'l-Munâsebat ve Eseruhu fî Teysîri ve İtkânı Hifzı'l-Kur'ânı'l-Kerîm”. *Mecelletu Me'âlim ed-Da'vetu'l-İslâmîye el-Muhakkeme* 15 (2022), 484-545.
- el-Havâlide, 'Ebîr. *el-Munâsebât beyne el-Âyâtî ve's-Suveri ve Eseruhâ fî İzhâri Me'ânî'l-Kur'anıl-Kerîm ve İ'câzihi*. Câmi'yetu Âl el-Beyt, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Havvâ, Sa'îd. *el-Esâs fî'l-Tefsîr*. Kâhire: Dâru's-Selâm, 1. Basım, 1985.
- Hicâzî, Muhammed Mahmûd. *el-Vahdetu'l-Mevdûiyyetu fî'l-Kur'ânî'l-Kerim*. Kâhire: Daru'l-Kutubi'l-Hadîse, 1970.
- 'İtr. “Münâsebet İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Önemi (Çev. Eyüp Kara)”. *İslami İlimler Dergisi*, 2 (2006), 219-245.

- İtr, Nûruddîn. *İlmu 'l-Munâsebât*. Dimeşk: Dâru'l-Gevsânî li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, 2016.
- İbn Ebu'l-İsba', Zekiyyuddîn Abdulazîm. *Bedî'u'l-Kur'ân*. Mısır: Nahzatu Mısır, ts.
- İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyâ. *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*. Dar'ul-Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1990.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *Nuzhetu'l-A'yuni'n-Nevâzir fî 'İlmi'l-vucûh ve'n-Nezâ'ir*. Beyrut: Mû'essesetu'r-Risâle, 3. Basım, 1987.
- el-İbrâhîm, Musâ İbrâhîm. *Buhûsun Menhecîyye fî 'Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Urdun: Dâru 'Ammâr, 2. Basım, 1996.
- Kara, Necati. *Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî (885/1480) ve Tefsirindeki Metodu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1981.
- Kara, Necati. "Nazmü'd-Dürer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32:463-464. İstanbul, 2006.
- Kattân, Mennâ'. *Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Kâhire: Mektebetu Vehbe, ts.
- Kurt, Nurullah - el-Acmî, Mansûr. "Ehemmiyetu İlmi'l-Munâsebât fî Fehmi'l-Kur'ân". *el-Basîra* 7/2 (2017), 109-130.
- Maden, Gülhan. "Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi Çerçevesinde Mâide Sûresinin Değerlendirilmesi". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi*, 3 (2022), 165-206.
- Makdude, Zemûrî - Şevkî, Amâl. *et-Tenâsubu fî'l-Kur'ânul-Kerîm*. Câmi'yetu Muhammed Bu'd-Diyâf, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Muslim, Mustafa. *Mebâhis fî't-Tefsîri'l-Mevdû'î*. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 2000.
- en-Nâbulisî, Neclâ 'Abdulazîz. *el-Munâsebât Beyne Havatîmi's-Suver ve Fevâtîhi's-Suver Elleti Telihâ (Dirâsetun Tatbikiyyetun fî'l-Cuz'î es-Sâmini ve'l-İşrûn*. Câmi'yetu Necâh, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Nassâr, Huseyn. *Fevâtihu Suveri'l-Kur'ân*. Kâhire: Mektebetu el-Hâncî, 1. Basım, 2002.
- Okumuş, Mesut. *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2014.
- 'Omer, Ahmed 'Atâ. "İstişkâlat eş-Şevkânî 'alâ İlmi'l-Munâsebat 'Arzun ve Red". *Mecelletu Câmîyeti's-Şârîka*, 17/2 (2020), 595-633.
- Özdanış, Nurullah. *Münâsebet İlmi Açısından Sâmerrâi'nin Lemesât Adlı Eseri*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Râgıb el-İsfahânî. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. Mektebetu Nezâr Mustafa el-Bâz, ts.
- er-Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-Ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1981.
- es-Sâlih, Subhî. *Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlm lil Melâyyin, 1977.
- Salmazzem, Mehmet. "Kur'ân'ın İ'câz Yönlerinden 'Tenâsub', Risâle-i Nur Örneği". *İstanbul İlim ve Kültür Vakfı Yayınları* 2 (2016), 203-219.

- es-Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih. *et-Tenâsubu Beyne 's-Suver fi 'l-Muftetehi ve 'l-Hevatîm*. Beyrût: Dâru İbn-i Kesîr, 1. Basım, 2016.
- Selâme, Muhammed. “İlmu'l-Munâsebâti'l-Kur'âniyye”. *Mecelletu Câmi'yeti 'l-Ezher Kulliyetu 't-Terbîye* 2/44 (Eylül 2010), 233-275.
- Sönmez, Mahmut. “Âyetler Arası Münâsebetin Kur'ân İlimlerindeki Önemi”. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 13 (2020), 69-102.
- Süleyman, Târik. “İlmu'l-Munâsebât Beyne'l-Suveri ve'l-Âyâti fi Zev'i Tedebburi'l-Kur'âni'l-Âzîm”. *el-Mecelle el-İlkitroniyye eş-Şâmile*, 16 (2019), 1-26.
- eş-Şevkânî, Muhammed. *Fethu 'l-Kadîr*. Suudi Arabistan: Vizâretü'l-Evkâf el-İslâmiye, 2010.
- Tahhân, Usâme. *el-Munâsebât Beyne Fevatîhi 's-Suveri ve Havatîme mâ Kablehâ (Min Sûreti 'l-Fâtîha İlâ Sûreti 'l-Mû'minûn)*. Câmi'yetu Katar, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Tuncer, Faruk. *Tenâsüp İlmi Açısından Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*. İstanbul: Işık Akademi Yayınları, 2010.
- Yavuz, Yusuf Şevki - Çetin, Abdurrahman. “Âyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4:242-244. İstanbul, 1991.
- Yıldız, Sakıb. “Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet”. *Özdem Kardeşler Matbaası*, 7 (İstanbul 1986), 57-76.
- Yılmaz, Ali. *Fahrüddin er-Râzî'nin et-Tefsîru 'l-Kebîr (Mefâtihu 'l-Ğayb) Adlı Eserinde Tenâsüp ve İncicâm*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Yılmaz, Çağlar. *Ebu Hafs Ömer en-Neseî'nin et-Teyisir Fi 't-Tefsirinde Sureler Arası Münasebet*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Yılmaz, Mehmet Faik. *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Yûsuf, Muhammed Ya'kûb. *Fi Munâsebâti Suveri 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*. el-Câmi'yetu'l-Urduniyye, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- ez-Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed Murtazâ. *Tâcu 'l-'Arûs*. Mısır: el-Matba'tü'l-Hayriyye, 1306.
- ez-Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an Hakâiki 't-Tenzil ve 'Uyûni 'l-ekâvil fi Vucuhi 't-Te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 3. Basım, 2009.
- ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed. *el-Burhân fi 'Ulûmi 'l-Kur'ân*. Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2006.
- ez-Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru 'l-Munîr*. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 10. Basım, 2009.
- ez-Zurkânî, Muhammed Abdul'azîm. *Menâhilu 'l-İrfân*. Kâhire: Dâru's-Selâm, 5. Basım, 2021.